

SRBOLJUB STOJANOVIC

Monodisciplinarni fetišizam i monodisciplinarna svest

331.01

Saopštenje

»Podela rada«, kako su pisali klasici marksizma u »Nemačkoj ideologiji«, »postaje stvarno podela tek od onog trenutka kada se javlja podela materijalnog i duhovnog rada. Od tog trenutka svest može stvarno uobraziti da je nešto drugo a ne svest o postojećoj praksi, da stvarno nešto predstavlja, a da ne predstavlja nešto što je stvarno, — od tog trenutka svest je kadra da se emancipuje od sveta i prede na obrazovanje 'čiste' teorije, teologije, filozofije, morala itd.«¹ Sa daljim razvojem podele rada unutar duhovne sfere, u krugu svake od nastalih posebnih disciplina dolazi do obrazovanja monodisciplinarne svesti, do izgradnje posebne »čiste« teorije, filozofije, metafizike, posebnog pogleda na svet sopstvene ideologije.

U osnovi svake monodisciplinarne svesti leži odgovarajući fetišizam. Pojedini aspekti stvarnosti ili drugim rečima redukovanoj stvarnosti, koja je predmet bavljenja pojedinačne discipline, pripisuju se putem odgovarajućeg sistema neprikosnovenih dogmi neka značajna svojstva koja ta redukovana stvarnost inače nema. Tako pojedini aspekti stvarnosti postaju fetiši monodisciplinarne svesti. Često im se pripisuju i neka metafizička svojstva, a ponekad i karakter univerzalnosti. Na taj način monodisciplinarna svest pokušava da uspostavi vezu sa totalitetom, prekinutu procesom razvoja podele rada. To je karakteristično kako za prirodne tako i za društvene nauke. Tako na jednoj strani imamo pojave mehanicizma, biologizma i sl., a na drugoj ekonomizma, sociologizma, psihologizma itd. Ovakve pojave, ne samo da otežavaju, već najčešće i potpuno onemogućavaju komunikaciju među disciplinama, dok je komunikacija sa praksom sve više determinisana ideologijom monodisciplinarne svesti.

Ovde ćemo se kao jednim od najdrastičnijih primera pozabaviti nekim savremenim fetišima ekonomističke svesti koji danas predstavljaju prepreku komunikaciji ekonomske nauke sa drugim naučnim disciplinama, a time i prepreku za revolucionisanje same ekonomske misli. To je posebno aktuelan a istovremeno i suštinski problem u našem društvu koje se opredelilo za izgradnju samoupravnih socijalističkih odnosa. Međutim, u savremenom građanskom društvu to nije suštinski već tehnički problem, jer tamo artikulaciju parcijalnih monodisciplinarnih svesti još uvek pretežno vrši kapital, dejstvujući svojim slepim silama. Pokušaje emancipacije nekih frakcija građanske klase od kapitala i njego-

vo stavljanje u funkciju ostvarenja parcijalnih interesa tih frakcija, kao i konzekvence te pojave na artikulaciju parcijalnih monodisciplinarnih svesti nećemo ovde razmatrati, jer prevazilaze postavljene okvire ovog rada, iako su to veoma relevantna iskustva strateškog značaja i za proces emancipacije radničke klase uključujući i procenu mogućih konzekvenci tog procesa.

Zadržaćemo se samo na kraćem prikazu najznačajnijih fetiša koji vladaju u našoj savremenoj ekonomskoj nauci i oko nje, ali koji isto tako igraju značajnu ulogu i u današnjoj društvenoj praksi. Iako je neke od njih već Marks u svoje doba uspešno demistifikovao, ti fetiši, u nešto izmenjenom obliku, još uvek vrše svoju funkciju i to ne samo kao instrumenti teorijskih interpretacija, već i kao ideje koje su se pretvorile u materijalnu snagu, u moćne slepe sile koje i u našem društvu pokreću konkretne idejne i materijalne tokove, koji često nisu niti u skladu sa našim osnovnim idejnim opredeljenjima, niti pak na liniji izgradnje materijalne osnove novih društvenih odnosa primerenih samoupravnom socijalizmu.

Može se slobodno reći da značaj fetiša i njihove uloge u našoj današnjoj ekonomskoj nauci pa konzekventno tome i u društvenoj i privrednoj praksi raste, te se može govoriti o pojavi ekonomskog nefetišizma.

Počasno mesto u kolekciji fetiša, koji su predmet idolatrije današnjih ekonomista, pripada naravno kao i nekada robi i robnom svetu uopšte, čiji je fetiški karakter Marks najeksplicitnije razobličio. Potrebno je, međutim, da ovde razmotrimo do kakvih je tu promena u međuvremenu došlo.

Fetišizam robe, koja je proizvod rada ljudskih ruku, sastoji se kako znamo u tome što se toj robi kao prirodna i objektivna pripisu-

¹ K. Marks., F. Engels., Nemačka ideologija, MED, 6., str. 30—31.

ju neka svojstva koja su u stvari svojstva određenih konkretnih društvenih odnosa među ljudima, odnosa koji se uspostavljaju u procesu društvene reprodukcije u okviru određenog načina proizvodnje, a prvenstveno odnosa koji se uspostavljaju u razmenskom segmentu tog procesa. Na taj način robi se već na prvom koraku pridaje metafizički karakter. Međutim, fetišizacija ide i dalje. Robni karakter, a sa njim i svojstva koja se pripisuju proizvodima rada ljudskih ruku u robnom svetu, počinju da se pripisuju i nekim predmetima koji uopšte nisu proizvodi ljudskog rada, kao što su to na primer prirodna dobra koja ulaze u proces razmene, zatim nekim proizvodima ljudske glave kao što su to na primer pronalasci, tehnološki software, i ostali vidovi informacija itd.

Da li će neko dobro biti roba, određuju, međutim, vladajući društveni odnosi, institucionalizovani odgovarajućim normativnim sistemom, što znači da oni utvrđuju granice robnog sveta. Od društvenih odnosa zavisi da li će se i po kojim dimenzijama robni svet širiti ili pak sužavati. Dok su pojedina društva na primer sankcionisala instituciju ropstva robovi su u tim društvima bili roba.

Uvođenjem institucije industrijske svojine sve što je odgovarajućim međunarodnim konvencijama obuhvaćeno tom institucijom postalo je roba u svim zemljama potpisnicama tih konvencija. Isti je slučaj i sa svim onim što je nacionalnim zakonodavstvom neke zemlje obuhvaćeno tom institucijom.

Pored industrijske svojine i mnoga druga prava, koja su regulisana međunarodnom ili nacionalnom legislativom, postala su robe. Za savremeni kapitalizam naročito su značajna neka prava koja proizlaze iz monopola.

Međutim, dok su s jedne strane neka monopolska prava postala predmet razmene, s druge strane neka od njih uz mere državnog protekcionizma i ostalih vidova ekonomskog intervencionizma označile su kraj *laissez-faire*-a. Prema tome robni svet se u proteklom razdoblju, u planetarnim okvirima po jednim dimenzijama objektivno širio a po drugim sužavao. Međutim, fetišizam robe i robnog sveta u glavama naših najuticajnijih vodećih ekonomista uz posredstvo odgovarajućeg normativnog sistema uzrokovao je, umesto prevazilaženja, eksplozivno širenje robnog sveta po svim dimenzijama našeg prostora.

Tome su doprineli i ostali fetiši u ekonomskoj nauci i oko nje. Tu pre svega treba spomenuti ekonomske zakonitosti i njihovu fetišizaciju. Ekonomskim zakonitostima naši vodeći ekonomisti pripisuju metafizičko svojstvo poslednjeg uzroka. To svoje shvatanje preneli su i u političku sferu. Svakodnevno čujemo da ekonomski zakoni deluju, a znamo da delovati mogu samo slepe sile i subjekti. Stvari se mistifikuju. Umesto da se kaže:

»hoćemo širi prostor za slobodno delovanje storu za slobodno delovanje objektivnih ekonomskih zakonitosti, o njihovom uvažavanju, o kazni, prokletstvu koje nas čeka ako se njima ne pokorimo. Šta je to ako ne čista metafizika, teologija, a uz to i defetišizam karakterističan za malodušne u kriznim situacijama kada rešenje traže u transcendentalnoj sferi obračavajući se višoj sili.

Šta na to drugo reći nego ono što je već pre stotinak godina napisano u Anti-Dühringu: »Sile koje deluju u društvu — deluju potpuno kao i prirodne sile: slepo, nasilno, razorno, sve dok ih ne upoznamo i ne računamo s njima. Ali kad ih jedanput upoznamo, kad shvatimo njihovu delatnost, njihov pravac, njihove učinke, onda samo od nas zavisi da ih sve više potčinjavamo našoj volji i da pomoću njih postizemo svoje svrhe. To naročito važi za današnje moćne proizvodne snage. Dokle god se tvrdoglavo odričemo da razumemo njihovu prirodu i njihov karakter — a kapitalistički način proizvodnje i njegovi branioци opiru se tom razumevanju — dotle te snage deluju uprkos nama, protiv nas, dotle one vladaju nad nama. Ali kad se jedanput shvati njihova priroda, one se u rukama udruženih proizvođača mogu pretvoriti iz demonskih gospodara u pokorne sluge. To je isto kao i razlika između razorne sile elektriciteta u munji za vreme nepogode, i elektriciteta ukroćenog u telegrafu i u električnom luku, kao i razlika između požara i vatre koja deluje u čovekovoј službi. Kad se s današnjim proizvodnim snagama bude postupalo shodno njihovoj najzad saznatoј prirodi, onda na mesto društvene anarhije u proizvodnji dolazi društveno-plansko regulisanje proizvodnje prema potrebama kako celine tako i svakog pojedinca.«²

Međutim, za potčinjavanje sila koje deluju u društvu upravo je potrebna interdisciplinarna saradnja, komunikacija među naučnim disciplinama a za to, kako smo videli, jednu od glavnih prepreka predstavljaju monodisciplinarna svest i monodisciplinarni fetišizmi.

Tu se sada postavlja jedno suštinsko pitanje: Ko kod nas treba da odigra ulogu artikuladora parcijalnih monodisciplinarnih svesti, ulogu koju u građanskom svetu do dan danas igra kapital? Ovo pitanje je povezano sa pitanjem emancipacije radničke klase. Tek emancipovana radnička klasa može postati taj artikulador. Moramo se, međutim, osloboditi iluzija da je ona završila taj proces. Ni radničku klasu ne smemo fetišizirati, a to činimo onda kad joj u celini pripisujemo svojstvo klase za sebe. Ona još uvek velikim delom egzistira kao klasa po sebi, pa čak i kao klasa protiv sebe. Tek sa njenom punom emancipacijom i intelektualizacijom ona mo-

² MED 31, str. 214.

že preuzeti ulogu artikulatora parcijalnih svesti. Tek emancipovana radnička klasa biće u slepih sila kapitala i tržišta«, govori se o prostanju, kako kaže Marks, »pretvoriti nauku od oruđa klasne vladavine u narodnu silu, a

same naučnike od podvođača klasnih predrasuda, od laktaških državnih parazita i saveznika kapitala u slobodne trudbenike misli. Nauka može igrati svoju pravu ulogu samo u republici rada.«³

SUMMARY

MONODISCIPLINARY FETISHISM AND MONODISCIPLINARY AWARENESS

The classics of Marxism in »German ideology« wrote that »... distribution of work is becoming the real distribution only when we meet the phenomenon of material and spiritual work. From this moment on, the consciousness may conceit it is something more than the reality of existing practice; it can think it stands for something while it does not represent anything real. The consciousness is able to emancipate out of the world and transphere to pure theories, theologies, philosophies, moralities ...«

With newer development of the distribution of work in spiritual sphere, there seems to be a tendency to construct a monodisciplinary consciousness within each of separately formed disciplines going so far as to building pure theories, philosophies, metaphysics, separate outlook and peculiar ideology.

³ MED 28., str. 452.